

**KÖSZÖNTJÜK
A TUDOMÁNYOS PÁLYATÁRSAT!**

KOZMA ZSOLT:

Megbocsátás

„Ézsau eléje futott, megölelte, nyakába borult, megcsókolta, és sírtak.” 1Móz 33,4.

József „megcsókolta mindegyik testvérét, és sírva megölelte őket.” 1Móz 45,15.

Dávid „megcsókolta Absolont.” 2Sám 14, 33.

„az apja elébe futott, nyakába borult, és megcsókolta őt.” Lk 15,20.

A politikai változások utáni években, az egyházban az eltemetett kérdések között talán a legsúlyosabb a megbocsátás volt. Nem illett vagy nem mertünk erről beszélni. A tudomány pedig meg sem próbálta irányítani, tisztává tenni gondolkozásunkat, talán azért, mert úgy gondolta, hogy ez nem a dogmatika vagy a pojmenika, hanem az egyházközelet területére tartozik. Amikor pedig a közbeszédben felszínre került, erről nemegyszer indulatosan, a bosszútól fűtve nyilatkoztak és számonkérést követeltek. Mintegy negyedszázadnak kellett eltelnie, hogy felszínre kerüljön a tudatosan (?) elhallgatott kérdés. Az utóbbi két-három évben a megbocsátás mint lélektani jelenség és mint társadalmi követelmény felszínre került: doktori dolgozat, több tanulmány és könyvismertetés jelent meg.

Gondolkozásunk megalapozását négy szövegtöredék bibliokateológiai értelmezésével szeretném adni. Három történetből és egy példázatból metaszem ki ezeket, mint amelyek külső történéseként párhuzamai lehetnek annak, ami eddig nálunk is előfordult és előfordul, egyben mint belső lélektani motivációk, lelki tükröt állítanak elénk. Ezek a megbocsátó Istenről, a bocsánatra szoruló és a megbocsátó emberről szólnak.

Az Ószövetség bizonyágtevői végigvezetik olvasóikat Izráel történelmén. Írásaikban Isten gondviselő, szabadító tettei és a nép hűtlensége váltják egymást, ahogyan ez izzik át és lüktet a történeti zsoltárok soraiban. Megörökíteni az Ábrahámmal kezdődő és a száműzetésből való hazatérésig tartó eseményeket, ez a legtöbb könyvnek a tartalma, ez volt minden ókori izráeli tudós célja.¹ Ennek a szem előtt tartásával a könyv eseményeit más szempontok szerint is nézhetjük. Például életrajzot lehetne (és lehetett is) írni Ábrahámról, Jákóbról, Józsefről. Fel lehetne mutatni (és fel is kell mutatni) Isten csodálatos gondoskodását, ahogy választottait honosította a szá-

¹ *Ma bizonyára helyesen állapítjuk meg, hogy csupán a törvényadás, illetve a honfoglalás utáni kor eseményeit nevezhetjük történelemnek, s mindaz, ami a Geneziszben az atyákról olvasható, nem az. De akik azt egykor megfogalmazták, bizonyosak voltak abban, hogy történelmet írnak.*

mukra ismeretlen Kánaán földjén. Most négy szövegegység alapján egy másik vezérgondolatot választottam, a *megbocsátásét*, amely jól végigkísérhető az 1Móz 12-50 történeteiben, s máshol is. Ez mint lelki jelenség lehet tudományos kérdés, de úgy gondoltam, minket az érdekel, hogyan jelenik meg a gyakorlatban: személyes életünkben, az egyházban és a társadalomban.

Izráelnek élet-halál küzdelmet kellett vívnia a fennmaradásért. A honfoglalástól kezdve az ellenség *külső* volt, idegen népekkel kellett harcolnia, Mózes első könyvében pedig *belső*, testvéri viszályok bomlasztják a törzsi egységet. Isten az idegen népek elleni harcokban győzelemre juttatta övéit, a testvérharcokban pedig lelki erőt adott a megbocsátásra.

Az ősatyák történetét (1Móz 12-50) a testvérkapcsolatok leírásaként is értelmezhetjük. Kain és Ábel, Izsák és Izmael, Ézsau és Jákób, József és testvérei viszonytörténeteiben a haladvány jól kivehető: haraggal és gyilkos gondolattal vagy éppen elkövetett tettel indul. Az ellentétek abból adódnak, hogy egyikük (illetve Józsefék esetében mindegyikük) valamit nem kapott meg, ami őt illette. Ez vezetett a haraggal, gyűlölettel induló gyilkos tervhez, illetve tethöz: Kain esetében az, hogy Isten nem tekintett ajándékára (4,5-8), az elsőszülöttségi áldástól megfosztott Ézsau gyűlöli, és készül megölni Jákóbot (27,41), Jákób fiaiban gyűlölet forr, gyilkosságra esküsznek össze, mert apjuk jobban szereti Józsefet, mint őket (37,4.8.11.18). A bűn kiteljesedése halált nemz (Jak 1,15). Az így induló testvértörténeteknek lehet-e megbocsátás, kibékülés a vége? Az Ézsau és Jákób, József és testvérek történetében a felelet: igen. Mindez áttételesen vonatkozik a Dávid és Absolon (2Sám 13-19) és az apa és tékozló fia (Lk 15,11-32) viszonyára.

Először Mózes első könyvéből két megbocsátáseményt emelek ki, az Ézsau és Jákób, valamint a József és testvérei történetét.

Ézsau és Jákób (1Móz 33,4)

Ézsau és Jákób kibékülésének a története az 1Móz 33,1-11-ben olvasható. A nagyobb szövegösszefüggés eseményeit három történeti lépésben tárgyalom.

1. Előzmények (32,4-33)

Húszévi szolgálat után Jákób elhagyja Lábánt és készül hazatérni Isten ígéretének megfelelően, hogy ti. visszahozza őt Bételbe, és neki adja az egész földet (28,13b-15). Megszűnik a több száz kilométernyi távolság, de véget

kell vetnie a testvérviszály okozta távolságnak is. Mielőtt Ézsau színe elé kerülne, találkoznia és birkóznia kell egy titokzatos, az Isten ábrázatját (színről színre, Peniel) hordozó Valakivel (32,23-33). Ez a két találkozás a feltétele annak, hogy letelepedjék a megígért vidéken.

Az író feltűnő részletességgel írja le, miképpen készül Jákób a találkozásra. Követeket küld bátyjához, s a 400 férfi közeledésének híréből félelem és szorongás fogja el, mert bizonyára emlékszik arra, hogy testvére bosszút fogadott ellene és meg akarta ölni (27,41). Tudja, hogy élete testvérenek a „kezében van”, s Istentől azt kéri, hogy mentse ki onnan (32,12). A megbocsátást, amire most Jákóbnak szüksége van, a *bocsánatkérésnek* kellene megelőznie, de nem ez történik. Szorult helyzetében a megspórolt bocsánatkérő szavak helyett két óvintézkedést tesz. *a)* Rendelkezik seregének kettéosztásáról, hogy biztosítsa vagyonának legalább egy részét (32,8-9). Háznépéből előreküldi a kevésbé féltett hozzátartozóit, a szolgálóleányokat, majd Leát, Ráhelt és Benjámint. (33,1-2). *b)* A személyes találkozást megelőzi jószágai egy részének a felajánlása. Ez ajándék (מְנַחֵם, 32,14.19.21.22; 33,10), vagyon, de ennél is értékesebb, mert maga az áldás (בְּרָכָה, 33,11).² A húsz évvel azelőtt testvérétől elorzott áldás most megvalósult, Jákób meggazdagodott, s ezt is érzékelteti a bőkezűen felkínált ajándékadás. Jákób az ajándékkal meg akarja engesztelni bátyját, s különös, hogy a szerző ezt a כִּפָּרָה igével fejezi ki (32,21), mert az ige máshol főleg az áldozatokkal kapcsolatos (a 3Móz-ben 48-szor). Itt erről nem lehet szó, mert a מְנַחֵם-nak az áldozati tórában sehol sincs engesztelő ereje. Itt a célja inkább a kibékítés.³

2. Találkozás (33,1-11)

Ez tulajdonképpen másodszor történik meg: Jákób előbb a titokzatos idegennel találkozott, most pedig testvérel. Mindkét esetben, illetve szövegben előfordul a מְנַחֵם szó (valaminek a színe, eleje) valamelyik alakja (פְּנִיָּאֵל, 32,32 és מְנַחֵם, 32,21), s e kettőt mintegy összeköti merész kijelentése: „mintha Isten arcát láttam volna” (33,10), amivel a megbocsátó Isten mellé helyezi azt, akivel szemben halálfélelmet érez. Feltételezi, hogy most egy újabb erőpróba előtt áll, amely élet/halál tusa. Merész, mert nem sokkal az előtt, Pénuelnél, valóban színről színre látta Istent. Mindenképpen a szerző finoman

2 A magyar protestáns fordítások általában ajándékot írnak, a legutolsó (RÚF 2014) bővítve: „ajándékom áldással”. A neovulgatában, a LXX-át követve (εὐλογία) szó szerint *áldás* fordul elő. Luthernél: Segenabgabe.

3 Bizonyára erre tapintottak rá a Hetvenek, amikor ἐξιλάσκομαι-t fordítottak.

érezkelteti, hogy a két drámai találkozó jelentésében összetartozik és kihat a választott nép jövőjéé történetére, sorsalakulására.⁴

Az, hogy mit jelent Jákób és mit jelent Ézsau számára a találkozás, egy viselkedéstani tanulmányt igényelne. *Jákób* mindent előre eltervez, átgondol, mint ahogyan így fontolja meg édesanyja, Rebeka is, hogy fia miképpen szerezheti meg az elsőszülöttnak járó áldást (1Móz 27,5-13). Most Jákóbot életének féltése indítja arra, hogy stratégiai tervet készítsen, s ezt meg is valósítja. Egészen sajátos az, ahogyan Ézsau előtt megjelennek. Először maga Jákób közeledik testvéréhez, és mielőtt odaérne, a hódolat, az önjánlkozás és az alázat mozdulataként hétszer borul a földre. Az ókori Keleten a tiszteletadásnak egyik gyakori formája a nagyobb méltóságú előtti meghajlás. Így tesz Ábrahám, amikor megjelenik előtte a három férfi (1Móz 18,2) és Lót, amikor vendégül látja a két angyalt (1Móz 19,1). Ezzel a teljességet (hétszer) jelölő mozdulattal el akarja nyerni Ézsau jóindulatát. Ezt is eltervezte (32,6), s most ki is mondja (33,8). Testvérét úrnak, az én uramnak, magát pedig az ő szolgájának nevezi (33,5.8.13.14.15), s ezek is előkészített szavak (32,5.6.19.21). A kibékülés megtörténik, s csak azután járulnak oda a többiek: a két szolgáló (Bilha és Zilpa) gyermekeikkel, majd Lea gyermekeivel, végül Ráhel gyermekével, s mindhárom csapat tagjai földre borulnak. Ezzel szemben *Ézsau* szavait és tetteit a testvérség belső ereje indítja, amelyek ösztönösen nyilvánulnak meg: a megelőző (eléje futott⁵), a fenntartás nélküli (megölelte, megcsókolta) szeretet jelei ezek, s most az ikrek együtt sírnak. Hasonlóan történik ez József és testvérei, Dávid és Absolon, valamint az apa és tékozló fia kibékülésénél.⁶ Az egykor őt becsapót és most uramként (אֲדֹנָי, 33,8) megszólítót öccsének nevezi. Csak unszólásra fogadja el az ajándékot (33,11), s nem tart újabb cseltől: felajánlja, hogy együtt menjenek tovább (33,12).

3. Végkimenet

A kibékülés megtörtént, a testvéri viszony helyreállt, de a két testvér viselkedésében még sincs teljes szimmetria. Ézsau nem akarja elfogadni az ajándékot, de Jákób unszólására mégis megteszi, s kíséretet ajánl fel. Jákób ugyan megígéri, hogy utána ballag legyengült seregével, de mégsem teszi. Nem

4 vRad geheimnisvolle Entsprechung, titokzatos megfelelésről beszél. Das erste Buch Mose. Genesis 266.

5 Ez történik a példázatban is: az apa a közeledő tékozló fia elé fut (Lk 15,20).

6 A jelölt két történet és a példázat magyarázatát lásd a következőkben.

keletre, Széir felé tart, hanem nyugatra, Szukkótig megy, s onnan (átkelve a Jordánon), Sikembe érkezik, bételi álomlátásának a közelébe. Itt, Kánaán „szívében”, végleg megtelepszik: sátrat és oltárt épít (33,11-20).

A 27. résszel kezdődő Ézsau–Jákób történet véget ér. A megbocsátással a személyi ellentétek megszűntek. Ami ezután következik, már utódtörténet: Jákób fiainak, Izráelnek és Ézsau fiainak, Edomnak a története, s ez az erőszakosságnak, a félelemnek, a viszálynak a története.

Visszatekintve két észrevétellel zárom a magyarázatot. Mindkettő kivetszi a vízszintes síkból azt, ami itt történt.

Feltűnő, hogy a kibéküléstörténetben sem Jákób csalásáról, sem Ézsau bosszúforralásáról egy szó sem esik, noha ez kimondatlanul is ott van mindkettőjük gondolatai között: tettekkel „emlékeznek” arra, ami húsz évvel azelőtt történt. Jákób, készülve a találkozásra, Atyjához imádkozik, magát méltatlannak (tkp. kisebbnek) nevezi az ő szeretetére és hűségére, majd megküzd Istennel, s ezzel mintegy Isten elé utalja nagy gondját. Ézsauak nincsenek „istenes” szavai, ő anélkül, hogy mondaná, anélkül, hogy tudná, Isten szerint cselekszik. Ahogyan Isten eltörli a bűnt, nem emlékezik meg arról (Ézs 43,25), háta mögé veti (Ézs 38,17), a tengerbe dobja (Mik 7,19), úgy temeti magába mind Jákób csalását, mind a maga bosszúját.

József és testvérei (1Móz 45,15)

Mózes első könyve az utolsó ósátya, József történetével ér véget. A 37-50. rész egységes,⁷ jól felépített mű, a magával ragadó feszültségek, az események folyamának áramlása félbeszakíthatatlan olvasmánnyá teszik. Lényegesnek tartom, hogy a bibliai személyekhez fűződő eseményeket általában viszonytörténetekként értsük meg, s ez sajátosan érvényes ezekre a történetekre. Mindazt, ami itt történik, a személyek egymáshoz való viszonyulása alakítja. A fő üzenethez vezető eseményeket e szempont szerint igyekszem tárgyalni, s a bűn, félelem, beismerés és megbocsátás témáit kibontani.

A bűn

A pátriárkák története nem Lea elsőszülöttjével, Rúbennel, és nem a legtekintélyesebb fiúval, Júdával ér véget, hanem Józseffel. Ennél is több: azzal,

⁷ Megállapítható ez annak ellenére, hogy két forrás, az E és a J ötvözete, és annak ellenére, hogy a 38,1-30 és a 49,1-28 kiesik a narratívából.

hogy a szentíró háromszor is megemlíti őt az Exodus elején (2Móz 1,5.6.8.), mintegy összekapcsolja az atyák történetét a nép történetével.⁸ József külön helyzete nemcsak abból adódik, hogy Isten rendkívüli képességekkel áldotta meg (41,16), hanem a későbbi hagyomány szerint abból is, hogy ő testvérei között Isten számára elkülönített, fogadalmas (רַיָּה, 49,26), választatott (KáVi), kiválasztott (Rev 1908), megszentelt (RÚF 2014) volt. Most még nem tudhatják azt, amit egy még későbbi hagyomány említ, hogy kedvessége és bölcsessége mindnyájuk megmaradásának az eszközei (ApCsel 7,10) lesznek. A testvérek mindebből csak annyit láttak, hogy családi helyzete és adottságai révén más. Kezdetben Jákób sem ismeri fel fiának választottságát, Istennek szentelt mivoltát. Sőt amikor elmondja álmát a napról, holdról, csillagokról, az apja megdorgálja (37,10).

Az apa megkülönböztető szeretetét a szerző azzal indokolja, hogy öregkorában született (37,3), de nyilván a Ráhel iránti szeretete (29,20) is kiterjedt fiára. Józsefnek az apjától kapott tarka ruhája nemcsak szimbóluma annak, hogy ő a kedvenc, hanem kihívás is a Lea és a két szolgáló gyermekeinek szemében. A szeretet befogadó, a féltékenység kiközösítő: a testvérek egy jó szót sem szóltak hozzá. Gonosz indulatukat az is elindíthatta, hogy rossz híreket vitt apjuknak róluk, de gyűlöletüket főleg a kérékről és a csillagokról elmondott álma váltotta ki. Ezt úgy értelmezték, hogy József, a náluk fiatalabb, uralkodni (מִלְכָּה=királykodni) akar fölöttük. Ézsau méltatlannak és igazságtalannak tartja, hogy Jákób elorozta előle az áldást (27,41), a testvérek méltatlannak tartják, hogy József uralkodjon fölöttük. Ez olyan gyűlölet (שׂוֹנֵא, 37,5.8), amelynek forrása a féltékenység (רִיבָה, 37,11).⁹ Összebeszéltek (KáRev 1908), megegyeztek egymás között (RÚF 2014), hogy megölik és kútba dobják (37,18).¹⁰ Annak, hogy gyilkosságra készülnek, nem valami fellobbanó harag az oka, mint például Kain (1Móz 4,5) és Ézsau (1Móz 27,44-45) esetében, hanem egy megbeszél terv. Rúben azzal áll elő, hogy ne öljék meg, mert az vétek (42,22), hanem vessék kútba, hogy majd később visszajusson apjukhoz (37,21-22). Júda javaslata, hogy adják el, nem írható a javára (37,22-28). Mindketten csupán a véres tettől vonakodnak („elföldeljük vérért”, 37,26), de ők is szabadulni akarnak az álomlátótól. Majd megegyeznek a hazugságban is, hogy apjuknak azt mondják: vadállat szaggatta szét és megette (37,20.33).

8 Mózes második könyvének első betűje, a váv copulatívum nem csupán a két könyvet, a Genezist és az Exodust kapcsolja össze, hanem az atyák történetét is Izráel történetével. Finoman jelzi ezt, hogy itt az ősatya neve nem Jákób, hanem Izráel. (2Móz 1,1.7.9.)

9 Az ApCsel 7,9-ben a többjelentésű ζήλω (féltékenynek, irigynek lenni, buzgólkodni) ige olvasható.

10 A נִכְלָה ige (álnokul cselekedni) hitpá'él törzse sajátosan az összeesküvést fejezi ki.

A félelem

A gyilkos testvérek lelkiismeretében, tettük tudatosulásában bizonyos haladvány, fokozás figyelhető meg. Amiképpen közösen szőtték a gyilkos terveket, most közös étkezésre ültek le (37,25) – mintha mi sem történt volna. A gonoszságot jól elvégezték (vö. Mik 7,3). Később, amikor megtalálják zsákjukban a visszatett pénzt, megremegnek (רָדָדָ=reszketni, 42,28, többször is lelkiismereti válságban), mert Isten így emlékeztette őket tettükre. Amikor József kémkedéssel vádolja őket, rádöbbennek, hogy ez büntetés, most testvérük vérét keresik (שָׁרָדָ, 42,22) rajtuk. Majd otthon szintén ijedelmet (אָרָדָ=félni, megijedni, 42,35) vált ki belőlük a sok pénz, s ugyanez történik József házában, mielőtt a főfelügyelővel találkozónának (43,18). Az eddig alvó lelkiismeretük most válságba kerül, s nem nyugszik meg. Nem az elkövetett gyilkosság, hanem az érdemtelenül kapott pénz gerjeszt borzongást bennük, mindegy, hogy miért, ez mint árnyék végigkíséri őket egészen a végső jelenetig. A félelem csak benn, a házban, József biztatására szűnik meg: ne féljetek! (50,19.21).

A beismerés

A testvérek arra kényszerülnek, hogy elismerjék József előtt, rá vannak szorulva, életet adó gabonát csak tőle remélhetnek. Először hajolnak meg öcscsük előtt, akiről csak azt tudják, hogy az ország nagy hatalmú kormányzója (43,26.28). Álmélkodnak, hogy életkoruk szerint ültetik le őket, érzik, hogy ebben a nagy ismeretlenségben valami nincs rendben (43,33). Majd a csodálkozást az ijedelem váltja fel, hiszen megtalálják a zsákjukba visszatett pénzt és a kormányzó serlegét, s a lopás miatt büntetésre számítanak. Ismét leborulnak József előtt (44,14), s amit védekezésül Júda mond, az még nem a nagy bűn beismeréséből fakad, hanem a lopásra vonatkozik, felismerése annak, hogy Isten „rátalált a bűnre” (רָאָה אֱלֹהִים אֶת-בְּעֹרֹתָיִם, 44,16). Az utolsó leborulásuk előtti tanakodásukban elismerik ugyan a rosszat, amelyet testvérük ellen elkövettek, de szavaikban nem bűnbánat van, csupán testvérük bosszújától (בָּשָׁרָ=megtámad, üldöz, 50,15) tartanak. Beismerésről kétszer van szó. Először akkor, amikor József követeli, hogy hozzák el Benjámint is. Elismerik, hogy tettükért bűnhódniük kell, s emiatt érte utol őket a nyomorúság, de úgy tudják, hogy az idegen főember nem érti őket. Ez a jelenet fontos, mert József most szerez tudomást arról, hogyan emlékeznek testvérei arra, ami történt, de tudja, hogy ez nem igazi bűnbánat, s nem írható a testvérek javára.

A megbocsátás

Aki ismeri József és testvérei találkozásának a történetét, indokoltan kérdezi: Miért nem bocsátott meg József nekik mindjárt a ráismerés után? Mi értelme van a 42,8-44,34 eseményeinek, hiszen ezek nélkül is egyenes vonalú lenne a bűn–megbocsátás története. A feleletet a szövegben is előforduló kipróbálni (יָרָב, 42,15-16) szóban kapjuk. József nyilván tudja, hogy nem kémekkel áll szemben, de most meg akarja tudni, hogy a testvérek megváltoztak-e, beismerik-e, hogy nagy bűnt követtek el, mert többet akar hallani annál, hogy „együnkünk nincs többé” (42,13). Igen, elismerik, s ki is mondják: testvérünkért bűnösök vagyunk (אֲנִי וְאֶחָיוֹ = bűnösök, büntetést érdemlők, 42,21). *Próba* ez azért is, mert József látni akarja, hogy testvérei miként viselkednek krízishelyzetekben, hiszen most ismét oda kell állniuk apjuk elé azzal a hírral, hogy egy közülük, Benjámin, hiányzik, s a másik Ráhel fiút is elveszítheti. A testvérek kiállják a próbát, s bár nincs erre utalás, feltételezhető, hogy ez (is) megbocsátásra indította őt.

A zárójelenetben (50,15-21) a testvérek belátják, hogy vétkeztek, amit elkövettek, gonosztett (עָשָׂה, ez a büntettet jelölő szó eddig nem fordult elő a szövegben), de különben gondolkozásuk a régi. Nem nyugodtak meg, noha József felszabadította terhelt lelkiismeretük alól akkor, amikor felfedte kilétét: ne bánkódjatok, ne keseregjete (45,5), mégis megtorlásától tartanak: (אֲנִי = megtámadni, üldözni). Aggodalmuk forrása, hogy most már nem él apjuk, aki az életbiztosításuk volt. Ez derül ki abból, hogy Jákób soha el nem hangzott hagyakozására hivatkoznak. Ezeken túl, a megbocsátást a leghatásosabb teológiai érveléssel akarják elérni: ők is, mint József, az atyák Istenének szolgálói. *Életükért* most közös tervet készítenek elő, mint ahogyan tették egykor József *halálára* nézve (megegyeztek egymás között, 37,18). Mindezzel előkészítik azt a találkozást, amelytől a megbocsátást várják. A szerző gondoskodik arról, hogy az olvasó megtudja, a megbánás nem őszinte, csupán az életben maradásukért kiagyalt taktika. De József ezt nem tudja. Hozzájárulva most is úgy hajolnak meg testvérük előtt, s készek arra, hogy rabszolgái legyenek, mint azelőtt (42,13; 43,26). Bizonyára eszükbe jut az egykori álom: a testvérek kévéi meghajolnak a Józseféi előtt (37,7).

Az események során József többször is sír.¹¹ A viszontlátás örömkönnyei ezek, de ennél is több, a megbocsátás könnyei akkor, amikor tudomásul veszi, hogy testvérei megbánták egykori tettüket (42,21-24; 50,17b). A bocsánatkérők siránkoznak, a megbocsátó sír, amint tette ezt Ézsau is, amikor Jákóbbal találkozott (33,4b).

11 42,24; 43,30; 45,14–15; 46,29; 50,17.

József megbocsát. Nem mondja ki a megbocsátó szót, amelyet tőle várnak (50,17a). Ehelyett hangzik el a „ne féljete” biztatás, s a mondat megismétlésével feloldja a testvérek szorongását. Az előtte való leborulással, mint egyedül Istennek kijáró tisztelettel akarnak bocsánatot nyerni. Józsefnek a kérdő mondatban adott válasza visszautasítása annak, hogy Isten helyett (תַּתִּיר) tiszteljék, ő a megbocsátásnál nagyobb dolgot tett: sok nép életét megtartotta. Úgy mutat Istenre, mint ahogyan egykor a börtönben tette: Az álmoknak Istennél van a megfejtése (40,8), nem nála. Ő a testvérek gonzsága helyébe a jót akarta, hogy sok népet életben tartson, s ez több, mint a személyükhöz szóló bocsánat. Hasonlóan szólt már akkor, amikor felfedte kilétét: általa Isten életben tartja és megszabadítja a maradékukat (45,5-8). De József nem bízza Istenre az ítélkezést, nem azt mondja, hogy ő maga nem, csak Isten ítélkezhet, én nem vagyok Isten, a bocsánatért forduljatok hozzá. Ez a testvérek számára nem lenne megnyugtató. Igenis, maga József megbocsát, maga elé engedi gyilkos szándékú testvéreit, ígéri, hogy eltartja egész családjukat, megvigasztalja őket és szívhez szólóan beszél velük.

A József-történet teológiai értelmezése másodszer hangzik el, éppen az ő szájából. Ti eladtatok engem... rosszat terveztetek ellenem; engem Isten küldött el előttetek..., és sorsotokat jóra fordította (45,4-8; 50,18-24; Zsolt 105,17). Nem ti, hanem Isten, nem én, hanem Isten. Felutal arra, aki a tulajdonképpeni sorsvezetője már most az atyáknak, és az lesz később is Izráel népének. Mindkét leírásban József azért beszél így, hogy megnyugtassa életüket féltő testvéreit (ne bánkódjatok, ne keseregjete, 45,5a, illetve megvigasztalta őket, 50,21b). De válaszából az is kihallszik, hogy a megbocsátás nem közvetlenül két fél kapcsolatának a kérdése, hanem Isten előtt és az ő akarata szerint történik. Itt az Isten-vétkes ember-megbántott ember háromszögben történik valami, s ez olyan „térérő”, amelyben minden megbocsátásra lehetőség van.

A két szövegrész (45,5-8 és 50,15-21) párhuzamossága még egy nézetből jelentős. Azzal, ami itt a testvérekkel történik, nem csupán személyes élet-sorsuk alakulásáért van. Erre vonatkozik a kifejezések előtt a לְ (-ért, érdekében) célhatározói előjáró: Isten ezt az életben maradás, megélhetés (לְהַחֲיִיתָ, 45,7 és לְהַחֲיִיתָ, 50,20), a maradék¹² (שְׂאֵרֵיט בְּאֶרֶץ וְלְהַחֲיִיתָ לָכֶם, 45,7) érdekében teszi.

12 Kérdés, mit jelent a שְׂאֵרֵיט (maradék) kifejezés és egyáltalán hogy kerül ide. Nyilván mást jelent itt, és mást Ézs 6,13; 7,3; 10,20-21; 14,30 versekben, amelyekben az igető más származékszava fordul elő. Szerintem itt, a Genézis szövegében a szó ivadékot, utódot jelent, amelynek a megtartásáról van szó.

Mózes első könyvének a végén, beleértve a záró sorokat is (50,22-26), az olvasó már nem csupán a személyes életsorsok alakulását követheti, hanem ezeken keresztül az egész Izráelét, azt, hogy Isten miképpen gondoskodik népéről, szabadítja meg választottait. Megtette ezt az ősatyák életében és megteszi az utódok, a maradékok életében is. Valószínű, hogy József, amikor ellátja családját gabonával, amikor letelepíti Egyiptomban, még nem tudja, hogy Isten megtartó akaratának az eszköze. Az események végén azonban ennek tudatára ébred, és elmondja testvéreinek.

Dávid és Absolon (2Sám 14,33)

Dávid uralkodása idején a még egységes ország politikailag megszilárdul, a király győz a jebusziak, a filiszteusok, az arámiak, az ammoniták fölött (2Sám 5,6-11,27), előkészítve a salamoni nagy birodalmat. A (kül)politikai előtér mögött trónutódlási küzdelmek, gyilkosságok, ármánykodások veszélyeztetik Dávid királyságát. Ki lesz az utód? Kezdetben egyértelmű, hogy Betsabé fia, Salamon (2Sám 1,24; 1Kir 1,11-53), de ebbe nem mindenki törődik bele. Mind a papok, mind a hadvezérek csoportja megoszlik: egyesek Adonijját, mások Salamont akarják trónra ültetni, végül Nátán próféta és Dávid akaratára érvényesül, és Salamon lesz a király (1Kir 1,1-2,11). Ezeknek a történéseknek a kísérőjelensége a terjedelmes leírásban olvasható Absolon-eset (2Sám 13,1-19,15). A leírás nem csupán király-utód, hanem apa-fiú történet is, s ebből, bár nem központi esemény, kiemelhető a megbocsátás momentuma.

A bűn, közbenjárás, megbocsátás témakibontás tulajdonképpen három személyt hoz előtérbe: az Absolonét, a Joábét és a Dávidét.

A bűn

Dávidnak Hebronban született gyermekei közül Amnon volt az első, s mivel a másodiknak csak a nevét tudjuk, a Dávid fiak közül Absolon következett (2Sám 3,2-4) a trónra. Mivel azonban megölte bátyját, Amnont, a király haragja elől elmenekült Gesúrba, ahol három évet töltött (13,28-39). Joáb közbenjárására Dávid hazarendeli fiát Jeruzsálembe, de két évig nem kerülhet színe elé, majd Absolon erőszakkal ráveszi Joábot, hogy a királyhoz juttassa, aki megbocsát neki (14,1-33). Most, hogy már nem kell félnie apja haragjától, mint „szabad ember” híveket toboroz, meglopja a nép szívét (גנב, 15,6 belopja magát a nép szívébe) és céltudatosan megszervezi királyságát. Igaz bíróként ajánlgatja magát, összeesküvést sző, s a nép Hebronban király-

nak kiáltja ki. A puccs sikerült, Dávidnak menekülnie kell (15,1-16). Amikor visszakerül a trónra, emberei üldözik a trónbitort, akit Joáb megöl (18,15). Absolon bizonyára nem csupán erőszakosságával, de megnyerő külsejével is hódít: hibátlan külső megjelenése, erőt sugalló hosszú haja (14,25-27) elismerést vált ki környezetéből.¹³ Ami Dávid kiválasztásánál elhangzott, az ide is érvényes: „Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van” (1Sám 16,7), és lelkiség tekintetében semmi sem írható Absolon javára: Önhitt, mert magát méltónak tartja a trónhoz, s gátlástalan gyilkos, megöli Amnont. A király közelébe akar kerülni, nem azért, hogy bocsánatot nyerjen, hanem hogy kegyeibe kerülve útját egyengesse a trón felé, s meghajlása sem tekinthető őszinte alázatnak. Majd négy év múlva, kihasználva apja jóhiszeműségét, összeesküvést (קִּשְׁרָה) szervez ellene (15,7-12).

A közbenjárás

Ez a megbocsátástörténetekben egyedi esemény. Az apa-fiú találkozást a király első embere, Joáb révén került sor, először saját kezdeményezéseként (14,1-3), majd Absolon erőszakának engedve (14,30-32). A gyilkos elmenekül a megérdemelt büntetés elől, félve a vérbosszútól, de az apa gondolatai Absolonnál járnak (szíve szakadna Absolon után, KáVi), ezért Joáb Tékoából egy asszonyt kér meg, hogy fia elvesztése utáni gyászával, mint saját családi eseménnyel hasson Dávidra, illetve arra, ami az országban történhet. A példaelbeszélés mint olyan, és mint irodalmi alkotás külön tanulmányt igényelne. Itt ennek (14,4-17) csupán néhány, üzenetet hordozó elemét emelem ki.

a) Dávidnak meg kell értenie, hogy olyan bírói döntést kell hoznia, amelyben a jogos (vér)bosszú a királyi méltányossággal és az apai megbocsátással állnak szemben egymással. b) Az asszony Istenre hivatkozik, aki azt akarja, hogy „az elszakított se maradjon tőle elszakítva”. Ha Dávid nem engedi magához fiát, maga is vétkezik (14,13-14). Azaz a nem megbocsátás az Isten népe (a „dinasztia”) ellen elkövetett bűn (חַטָּאת, bűnnel megterhelt). c) Az özvegy nem akarja, hogy kioltsák a megmaradt szikrát, mert akkor férjének nem marad sem neve, sem utódja a földön (14,7), a család kipusztul „Isten tulajdon népe közül” (14,16). A megbocsátás erős érve ez, hiszen az uralkodóház fennmaradására vonatkozik, s Dávid tulajdonképpen most érti meg a példabeszéd üzenetét. d) Fia érdekében az asszony az Úrra, Dávid Istenére emlékeztet, s a

13 Az olvasó emlékezhet a hosszú hajú bírónak, Sámson erejére (Bír 16,22), a szép, magas Saul királyra (1Sám 9,2; 10,25). Herrmann, Siegfried szerint a hosszú haj a forradalmiságra utal. *Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit*. Ch. Kaiser 1980. 212⁶

király az „él az Úr” esküformulával tesz erre ígéretet (14,11). A beszédnek ez a három momentuma [*b*), *c*), *d*)], itt is, mint a József-történetnél, arra mutat, hogy a megbocsátás lehetősége, esélye, maga a történés, az Úr, a vétkes és a megbocsátó közötti élettérben van, amint erről az előzőekben szó volt.

A megbocsátás

Az Absolonhoz való viszonyát tekintve Dávidban megfér a két nagyon emberi alapérzés. A leírásban többször is szó van a fia iránti vonzalomról, mozdulatban is kifejezett gyöngédségről: még a tőle távolra került gyilkost is gyászolja, gondolatai nála vannak (13,37; 14,1), s megparancsolja Joábnak, hogy hozza vissza (14,21). Amikor serege a megfutamodó Absolon ellen megy, meghagyja, hogy bánjanak kíméletesen „azzal a fiúval” (18,5), majd miután megölik, bánkódik és gyászolja őt ugyanúgy, mint Jákób tette József elvesztésének hírekor (1Móz 37,34; 1Sám 19,2). Ez *apa-fiú* történet. De Dávid királyként is viszonyul Absolonhoz: A vétkest eltaszítja magától (14,13), s ugyan visszajöhet bujdosásából Jeruzsálembe, de nem engedi közvetlenül maga elé (14,24). Majd ő maga is kész a megtorlásra, és részt akar venni a trónbitorló üldözésében (18,2). Így ez *bíró-vétkes* (király-lázadó) történet is. A röviden leírt megbocsátás eseményében világossá válik, hogy az apai érzés lesz úrrá rajta: megcsókolja fiát (14,33), azt szerette, aki őt gyűlölte (19,7). Azt a trónkövetelőt fogadja vissza, aki veszélyezteti eredeti szándékát, hogy Salamon legyen az utódja, akit az Úr szeretetébe fogadott (12,24, vö. 1Kir 1,10–31; 1Krón 22,9).

Dávidot ismét egy példaelszólás készíti, hogy szembenézzen önmagával. Nátán szavai: Te vagy az az ember (12,7), itt is elhangozhatott volna. Ott Dávidnak egy elkövetett bűn miatt kell bűnbánatot tartania (vétkeztem az Úr ellen, 12,1–14), itt egy még el nem követettől kell óvakodnia („a király maga is vétkes”, 14,13). Ott a király bűnbocsánatot nyer, itt megbocsát fiának.

Az Ézsau- és Jákób-történetben a megbocsátás után az ikrek békésen megosztják letelepedésük helyét, József megnyugtatja testvéreit, a megbocsátó apa és a megbocsátott tékozló fia örömmünnepet ülnek. Itt az apa és fia útjai elválnak: Absolon apja ellen tör, Dávid pedig az elveszített gyermektől sírással és gyásszal vesz végbúcsút.¹⁴

¹⁴ Ezekben a szövegekben sehol sem fordul elő a פלל szótó (46 ige, 3 főnév, 1 melléknév), mert az előfordulási helyeken többnyire kultuszi vétségekről van szó, amelyekre csak Isten adhat bocsánatot. De az olvasónak sohasem szabad elfeledkeznie arról, hogy minden bocsánat forrása Isten, ő az egyedüli „felmentő hatóság”.

A három ószövetségi megbocsátástörténetben lényegesnek kell tartanunk, hogy a békességnek erre az állapotára nemcsak a vétkes törekszik, hanem a megbántott is. Ézsau a találkozáskor megcsókolja Jákóbot és együtt sírnak 33,4, József sír 42,24 43,30 45,14-15 46,29 50,17, Dávid megcsókolja Absolont a megbocsátáskor 14,33 és sír, amikor halálhírét hozzák 2Sám 19,1. Ebben egyek. Viszont különböznek abban, hogy a vétkes ezt kényszerből, a bosszútól való félelemből, illetve valamilyen szükséghelyzetből teszi, míg a megbántott szeretetből öleli át, csókolja meg azt, akit visszanyert.

Az apa és tékozló fia (Lk 15,20-24)

A Lk 15,11-32-ben leírt esemény a hazatérés és a megbocsátás példázata arról, hogy Isten kész befogadni gyermekeit, akármilyen távol kerültek tőle. Jézus ezt az üzenetet képi síkon egy családtörténettel jeleníti meg. Valószínűnek tarthatjuk azonban, hogy a hallgatók saját koruk néptörténetére is gondolhattak, hiszen Jézus idejében nem volt olyan család, amelynek ne lettek volna elcsángált rokonai, ismerősei, akiket Izráel népe visszavárt és kész volt (lett volna) keblére ölelni. Feltételezhetően ezen a képi síkon is megbocsátástörténet.

Nyilván a jelölt verseket az egész példázat, sőt a Lk 15-ben olvasható mindhárom példázat összefüggésében kell megértenünk, s ez a hazatérés, a bűnbánat és a megbocsátás témakörét jelenti.

Hazatérés

A fiatalabbik fiú az apjától független, önálló életformát önkaratából választotta. *Saját* döntése következményeként *mások* áldozatává vált. Minden biztonnal nem az apja utáni vágy készítette hazatérésre, még kevésbé az, hogy ott hagyja a pogány életmódot, hanem az éhség, s most önkaratából hoz döntést: hazatér. Képi szinten beszélhetünk arról, hogy kockázatot vállalt, esetleg apja nem fogadja vissza, de az egész példázat üzenete az, hogy a megtérés nem kockázat, mert a befogadás bizonyos.

A példázatot a megtérés mintaképének tartják, s noha maga a szó csak az előző két példázat összefoglalásaként olvasható (μετάνοια 15,7 és az igei alak a 7. 10), így is értelmezhető. Másodlagosan. Mert elsősorban megbocsátástörténet.

A megalázó disznópásztorság, az éhség, az apátlanság helyzetében önmaga társává vált, magába szállt. Felméri, hogy a biztos halál vár rá, és ő

az életben maradás mellett dönt. Erre a kettősségre utal áttételesen az apa kétszer is elhangzó összefoglaló mondata: „meg volt halva” és életre kelt (νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, 24a. 32b). Nemcsak az otthoni kenyérbőségre gondol, hanem apjára, aki bizonyára árnyékként eddig is végigkísérte. Előre megfogalmazza szövegét, amellyel apja elé áll. Nem is azt kéri, hogy béres legyen, mert ezzel mintegy előírná, hogy az apja mit tegyen (ποιήσόν, aor. imperativus 19.), hanem hogy olyan legyen, mint (ὡς) a béresek közül egy.

Bűnbánat

Elmondja az előre megfogalmazott szöveget. Tudja, hogy vagyonának eltékozlása ellenére apjának szólíthatja, de azt is, hogy a fiúságra méltatlanná vált. A vétkeztem (ἥμαρτον, 21.) az őszinte bűnbánat szava, mint a vámszedő a templomban (Lk 18,13). A nagyobbik fiú vádja, hogy parázna életet élt (15,30) emlékeztethet a parázna Dávid bűnvallására: Egyedül ellened vétkeztem (σοὶ μόνῳ ἥμαρτον, LXX Zsolt 51,6). Az „égre és előtted” megfogalmazás nem csupán stilisztikai értékű („mindenki előtt”), hanem arra utal, hogy Istenre nézve (acc.) és az apja „előtt” (gen.) vétkezett (εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου).

Az eltervezett bűnvallás (18b-19.) szövege azonban itt rövidebb. Ott bűnvallás és kérés van, itt csak az első hangzik el. Nehéz felelni arra a kérdésre, hogy miért nem „teljes” a szöveg, hogy miért nem fejezi be a mondatot. Talán erre azért nem kerül sor, mert az apa megelőző szeretetével átveszi a szót. Mindenesetre óvakodnunk kell attól, hogy rámagyarázzunk elképzelt indokokat.¹⁵

Megbocsátás

Elsősorban nem fiának elesett állapota vagy külseje hatott, hanem maga a tény, hogy újra itt van az elveszett. Ez váltotta ki belőle a szánalom, az irgalom érzését: megindul az „egész belső része”. Ezt érzékelteti plasztikusan az evangélista a σπλαγχνίζομαι igével, amely a σπλάγχνα (az emberi test minden belső része, az anyaméh is) névszó denominációja. Egy ilyen, az élmény hatására teljes megrendülés után semmit sem szól, nem hangzik el a megbocsátás felmentő szava, s főleg nem kér hűségnyilatkozatot, nem tesz

¹⁵ Ez a rövidebb bűnvallás olvasható a legtöbb kéziratban, de néhány kódexben (N, B, D) a teljes szöveg szerepel.

szemrehányást, mindent, amit érez, mozdulatokban fejez ki. A szeretet, az együttérzés, a megbocsátás forrása az apában van. Ilyen Isten! Ezért nem annyira a tékozló fiú, hanem a visszafogadó, a bűnbánatot megelőző, a megbocsátó apa példázatáról beszélhetünk. Ezt érzékelteti az is, hogy közeledő fia elé fut.¹⁶ A jogairól lemondott fiát örökösévé visszafogadja. A magyarázók mindegyikénél hangsúlyos, hogy itt az apa a jogairól lemondó fiát fogadja vissza. Ez így van: nem ő öltözik át az első (πρώτη) ruhába, hanem a szolgálk öltöztetik fel, gyűrűt húznak ujjára (a hatalom jele), sarut lábára (a szabadság jele) – örökösévé teszi. De talán ennél is fontosabb a belső felindulás külső megnyilvánulása: nyakába borul és megcsókolja, amint ez az előző megbocsátásesetekben történt. Ezzel megelőzi azt, hogy fia leboruljon előtte. Mindez ellentmond a patriarchális családkép szerinti apai méltóságnak.

Kezdetét veszi egy családi örömnappal, amelyben a szemrehányó nagyobbik testvér kivételével *mindenki* részt vesz, ahogyan ez kifejezést nyer a 22-23. és 24b versek többes számú megfogalmazásában. Úgy érezhetjük, hogy hitelesen hangzik az előző két példázatból az „együtt örülni” kifejezés (συγχαίρω, 15,6.9), sőt ennek a példázatnak később elhangzó szava, a „szimfónia” (συμφωνία, 15,25) is.

A történeteket az apa foglalja össze a halál és az élet, az elveszés és a megtalálás kettősségében (24a és 32b). Az ő szemszögéből az, aki nagyon távol került tőle, számára meghalt, de aki most mellette van, az életre kelt (ἀναζάω=feléledt). A halottat elsiratják (mint tette Jákób, amikor fiának a halálhírét hozták, s Dávid Absolon halálakor), a visszanyert életet örömlakomával ünneplik. Bár a „megtaláltatott” inkább a juh és a drahma példázatra néz vissza, ebben a példázatban is helyén van, mert a passzívum a megtalált fiú új állapotát jelöli.

Hogyan kerül a példázat ebbe a sorba, hiszen az ószövetségi történetek mind az emberközi kapcsolatok helyreállításáról szólnak, itt viszont ez Isten-ember kérdése? A példázat helyét az előző három között egy másik példázat igazolja, az adós szolgáról szóló (Mt 18,21-35), amely minden megbocsátástörténetnek a példája (paradigmája). A nagy adósság elengedése (ἀφίημι, Mt 18,27) a megbocsátás példája, sőt ennél is több: a szolga (δούλος, 18,26) nemcsak elkötelezett, hanem *lekötelezett* szolgatárs (σύνδουλος, 18,29). A nagy megbocsátásban részesült elindulhat, hogy megkeresse azt, akinek éppen az ő kis megbocsátására van szüksége.

*

¹⁶ Mint tette ezt Ézsau, aki az őt kisemmiző Jákób elé futott (1Móz 33,4).

Végül

A szeretet győzelme a távolság fölött

Harán és Kánaán, Kánaán és Egyiptom, Gesúr és Jeruzsálem, a pogányság és az otthon messze „kerültek” egymástól, s a vétkeket a szükség vagy valamilyen felső-belső parancs arra készteti, hogy hazamenjenek. Azonban a bűn miatti sokmértöldnyi távolságot nem ők, hanem annak a kezdeményező szeretete győzi le, aki ellen vétkeztek.

A szeretet felsőbbisége

A találkozások a vétkes *külső kényszerére* jönnek létre: Jákóbnak muszáj visszatérnie a számára megígért földre, a testvéreket az éhség kényszeríti, hogy Egyiptomba menjenek, Absolon a trón elfoglalása érdekében akar Dávid elé kerülni, a tékozló fiú az éhhalál elől menekül haza. Az, aki ellen vétkeztek, a szeretet *belső indításából* bocsát meg. Ő egy helyben állva vár. Ézsau Kánaán földjén, József a fáraó palotájában, Dávid a jeruzsálemi trónon, az apa otthon várja a távolról érkezőt, s kész a megbocsátásra. Mindegyiküknek joga és alkalmuk van a bosszúra, fölényben vannak, mint idősebb testvér, mint egy nagyhatalom minisztere, mint király, mint apa, mint ilyenek „felsőbbrendűek”, és tudják, hogy akik közelednek, azok nemcsak vétkesek, hanem kiszolgáltatottak is. De az Isten szerinti felsőbbrendűség a szeretet felsőbbrendűsége, amely nem él vissza a hatalommal, mert a szeretet jóságos, nem viselkedik bántóan, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt, mindent elfedez. (1Kor 13,4-6)

A szeretet elsőbbsége

Igen, a vétkesek hosszú utat tesznek meg a megbocsátásig. De amikor útjuk célját ér, már nem ők a kezdeményezők. A kibékülés mozdulatait nem ők teszik meg, hanem a megbocsátani kész testvér, király, apa, s a hozzájuk távolról közeledőt az öleléssel, csókkal meg akarják győzni arról, hogy egészen közel vannak egymáshoz. A bűnhöz való viszonyulás a bűnbánat, erre minden, hitét komolyan vevő embernek szüksége van, de a megbocsátás forrása nem a bűnbánat, hanem a szeretet. Ez az isteni rend és az isteni példa.

Felhasznált irodalom

- GUTBROD, Karl: *Das Buch von Reich*. Das zweite Buch Samuel. Calwer Verlag Stuttgart, 1958.
- HERRMANN, Siegfried: *Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit*. Ch. Kaiser 1980.
- HERTZBERG, Hans Wilhelm: *Die Samuelbücher*. Göttingen Vandenhoeck. Ruprecht, 1968⁴
- KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*. Iránytű, Gödöllő, 2002.
- RAD, Gerhard von: *Das erste Buch Mose*. ATD 2/4. Evangelische Verlagsanstalt Berlin 1972⁴.
- RAD, Gerhard von: *Die Josephsgeschichte*. Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins GmbH.a. 1964⁴.

